

19. Yüzyılın Başında Almanların Güney Kafkasya'ya Göçürülmesi

Nusaba YAQUBOVA | [0009-0004-5957-7944](https://orcid.org/0009-0004-5957-7944) |
nushabe_yaqubova1998@mail.ru

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü,
Bakü, Azerbaycan

ROR ID: <https://ror.org/006m4q736>

Öz

19. yüzyılın başlarında Kafkasya'da hakimiyet kurmaya çalışan Rus İmparatorluğu, bölgede sömürge politikası uygulamaya başladı. Bu politikanın temel amacı bölge halkını asimile ederek devasa Rus imparatorluğunun bir parçası haline getirmektir. Çarlık hükümetinin yürüttüğü göç politikası, Kafkasya'daki sömürge politikasının ve bölgedeki çıkarlarının ana bileşenlerinden biriydi. Almanların Kafkasya'ya göçürülmesi ve bölgede Alman toplumunun oluşması 19. yüzyıl boyunca devam eden oldukça uzun bir süreçti. Rusya'ya sadık Hıristiyan nüfusun Kafkasya bölgesine yerleştirilmesi emperyal politikanın öncelikli hedefiydi. Bu amaçla yabancı misyoner örgütleri dahi Kafkasya'ya davet edilmişti. Kafkasya'da ilk kalıcı koloninin kurulması bile Edinburg misyoner teşkilatının adıyla bağlantılıdır. Almanların Güney Kafkasya'ya göçürülmesi iki aşamadan oluşuyordu: 1) 1818-1819 - Rus göçürme politikasının hedefleri ve dini faktörün etkisiyle Alman kolonistlerin Güney Almanya'dan göçürülmesi; 2) 19. yüzyılın ikinci yarısı - 20. yüzyılın başı - hizmet, mesleki ve girişimcilik faaliyetleriyle bağlantılı olarak Almanların Almanya'dan veya Rusya'nın iç illerinden göçü. Güney Kafkasya'dan farklı olarak Alman kolonistlerin Kuzey Kafkasya'ya göçü 18. ve 19. yüzyılın sonlarında gerçekleştirildi. Makale, 19. yüzyılın başında Güney Kafkasya'da Alman kolonilerinin yaratılma ve oluşma sürecine ayrılmıştır. Bu dönemde Alman kolonistlerin Güney Kafkasya'ya yerleştirilme sürecinin başlangıcı, ana nedenleri, aşamaları ele alınmakta ve bu sürecin Güney Kafkasya'nın ekonomik hayatına etkisi üzerinde durulmaktadır. İstatistiksel materyallere dayanarak devlet topraklarında veya kolonistlerin ilk yıllarda mülk olarak edindikleri topraklarda kurulan Alman kolonilerinin ekonomik gelişme özellikleri gözden geçirilmiş, olumlu ve olumsuz yanları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçürme politikası, Almanya, I. Aleksandr, Güney Kafkasya, Alman Kolonileri.

Atf Bilgisi

Yaqubova, Nusaba, "19. Yüzyılın Başında Almanların Güney Kafkasya'ya Göçürülmesi", TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 4/2 (Aralık 2024), 345-367.

Migration of Germans to the South Caucasus at the Beginning of the 19th Century

Nusaba YAQUBOVA | [0009-0004-5957-7944](https://orcid.org/0009-0004-5957-7944) |

nushabe_yaqubova1998@mail.ru

Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan

ROR ID: <https://ror.org/006m4q736>

Abstract

The Russian Empire, trying to establish dominance in the Caucasus in the early 19th century, began to implement colonial policy in the region. The main purpose of this policy was to assimilate the people of the region and make them a part of the huge Russian empire. The settlement policy carried out by the Tsarist government was one of the main components of the colonial policy in the Caucasus and its interests in the region. The migration of Germans to the Caucasus and the formation of the German community in the region was a very long process that continued throughout the 19th century. Settlement of the Christian population loyal to Russia in the Caucasus region was the primary goal of imperial policy. For this purpose, even foreign missionary organizations were invited to the Caucasus. For this purpose, even foreign missionary organizations were invited to the Caucasus. Even the establishment of the first permanent colony in the Caucasus is connected with the name of the Edinburgh missionary organization. The migration of Germans to the Southern Caucasus consisted of two stages: 1) 1818-1819 - the migration of German colonists from Southern Germany due to the goals of the Russian migration policy and the influence of the religious factor; 2) The second half of the 19th century - the beginning of the 20th century - the emigration of Germans from Germany or the inner provinces of Russia in connection with service, professional and entrepreneurial activities. Unlike the South Caucasus, the transfer of German colonists to the North Caucasus was carried out in the late 18th and 19th centuries. The article is devoted to the process of creation and formation of German colonies in the South Caucasus at the beginning of the 19th century. In this period, the beginning, main reasons and stages of the process of settling German colonists in the South Caucasus are discussed and the impact of this process on the economic life of the South Caucasus is emphasized. Based on statistical materials, the economic development characteristics of the German colonies established on state lands or on lands acquired by the colonists as property in the first years were reviewed and their positive and negative aspects were examined.

Keywords: Removal policy, Germany, Alexander I, South Caucasus, German Colonies.

Citation

Yaqubova, Nusaba, "19. Yüzyılın Başında Almanların Güney Kafkasya'ya Göçürülmesi", TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences, 4/2 (December 2024), 345-367.

Giriş

XVIII-XIX yüzyılların Kafkasya tarihinde özel bir yeri vardır. Yüzyılın başında sınırlarını ve etki alanlarını genişletmeye çalışan Rusya İmparatorluğu, Türkistan ve Ortadoğu'daki ticaret yollarını ele geçirerek saldırgan politikasını güçlendirmişti. 18. yüzyıldan itibaren Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Kaçar devletinin çıkarlarının çatıştığı, keskin çelişkilerin ve çatışmaların yaşandığı Kafkasya bölgesi Rusya'nın sömürge politikasının ana yönlerinden biri haline gelmişti.

Bir takım temel çalışmalarda Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etme süreci adım adım belirlenmektedir:

1. 17.yüzyılın ortalarından-18. yüzyılın 70'lerine kadar. Bu bölgelere Ruslar ve Kazaklar tarafından ilk yerleşim süreci. Söz konusu dönemde Çarlığın tüm Kafkasya'yı ve Hazar kıyı bölgelerini ele geçirme girişimleri geçici nitelikteydi.

2. 18. yüzyılın son çeyreği. Bu, Kafkasya'nın Rusya tarafından işgal sürecinin hızlandığı, Rus birliklerinin saldırılara başladığı, Kuzey ve Güney Kafkasya'nın içlerine doğru ilerlediği bir dönemdi.

3. 19. yüzyılın başlarından yüzyılın ortalarına kadar. Bu dönemde Kafkasya'da Rus askeri-idari gücünün askeri yöntemlerle uygulanmasında belirleyici bir dönüş yaşandı, uzun süren Rus-Kaçar ve Rus-Türk savaşları sonucunda Kafkasya tamamen Rus İmparatorluğu'na tabi oldu.¹

Zaten 19. yüzyılın başında, ağır ekonomik durum ve toprak eksikliği nedeniyle Almanya'yı terk eden çok sayıda Alman köylüsü, Rusya'nın birçok bölgesine - İdil (İtil), Karadeniz bölgesine yerleştirilmişti. Almanların yeniden göçürülmesi ve Rus İmparatorluğu'nun yeni, işlenmemiş topraklarına güvenilir bir destek olarak yerleştirilmesi 18. yüzyıldan beri geleneksel olduğundan Kafkasya bölgesi de bu konuda bir istisna değildi.

Güney Kafkasya'da Almanların yerleştirilmesi, Birinci Rus-Kaçar Savaşı'nın bitiminden ve 1813'te Gülistan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra başladı. Belirtmek gerekir ki, 19. yüzyılın başlarında zaten Güney Kafkasya topraklarını işgal eden Rus

¹ *İstoriya narodov Severnogo Kavkaza (konets XVIII v.-1917g)*, Moskova, 1988, s. 49.

İmparatorluğu, bölgenin kaynaklarını kullanmak amacıyla bölgedeki siyasi hakimiyeti ve ekonomik kalkınmayı sağlamak çabasıındaydı. Aslında Çarlık Rusya'sının Kafkasya'ya göçürme politikasındaki asıl görev Almanlar değil, Kazakların, Rus köylülerinin ve mezhepçilerin göçürülmesi, ayrıca yabancı sömürgecilğin bir unsuru olarak Ermeni ve Rumların burada yerleştirilmesi, bölgede güçlü ve güvenilir bir sosyo-politik, ekonomik, etno-mezhepsel desteğin yaratılmasıydı. Bu nedenle 19. yüzyılın başlarından itibaren çarlık hükümeti, Ermenileri ve Rusları Güney Kafkasya'da, özellikle de nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu Kuzey Azerbaycan'da yerleştirerek tüm Kafkasya bölgesinin dini ve demografik haritasında büyük değişikliklere yol açan aktif ve amaçlı bir göçürme politikası uygulamaya başladı.²

Rus hükümeti, Almanları Kafkasya'ya göçürmenin ana hedeflerinden birinin, onların yardımıyla bir dizi yerel tarım ve zanaat alanını geliştirme isteği olduğunu belirtti. Ancak bölgede Hıristiyan faktörünün güçlenmesi de az önemli değildi. Rusya'nın Güney Kafkasya'da işgal ettiği topraklara Alman kolonistlerinin yerleşimine ciddi önem verdiği, İmparator I. Aleksandr'ın onların gelişimi için devlet hazinesinden 100.000 gümüş ruble tahsis edilmesine ilişkin kararnamesiyle kanıtlanabilir.³

1. 19.yüzyılın Başında Güney Kafkasyada Alman Kolonilerinin Kurulması

18. yüzyılın ilk yarısından, I.Petro'nun zamanından itibaren, çoğu Alman olmak üzere yabancıların Rusya'ya akışı arttı. Bunların arasında Rusya İmparatorluğu'ndaki birçok bilim ve teknoloji alanının gelişmesine katkıda bulunan bilim adamları, öğretmenler, doktorlar, sanatçılar, mimarlar, mühendisler vb.vardı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devam eden savaşlar sonucunda Rus İmparatorluğu'nun sınırları genişlemiş, işgal edilen topraklarda güvenilir bir destek oluşturularak ekonominin çeşitli alanlarında iyileştirme ve kalkınma ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla çarlık, imparatorluk ailesinin Almanya ile olan ittifak ve akrabalık bağlarını

² Sudabe Zeynalova, *Nemtsı na Kavkaze*, Mütercim Yayınevi, Bakü, 2008 s. 44.

³ Hacer Verdiyeva, *Nemtsı v Severnom Azerbaydjane*, Elm Yayınevi, Bakü, 2009, s. 14.

dikkate alarak, Alman köylülerinin Rusya'nın az gelişmiş güney ve doğu bölgelerine göçürülmesi için gerekli tüm koşulları yaratmıştı.

İlk Alman kolonistlerin Kafkasya'ya gelişi 18. yüzyılın sonlarına aittir. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Rusya İmparatorluğu'nun güney sınırları genişletildi ve Kuban Nehri'ne kadar olan topraklar imparatorluğun arazisine dahil edildi.

Rusya, işgal altındaki Kafkasya topraklarında siyasi hakimiyetini güçlendirmek amacıyla devlet çıkarlarını temel alarak diğer etnik unsurlar üzerinden bölgenin yerel halkına baskı yapmaya çalışmıştı. Bu nedenle hükümet, Alman kolonistlerin İdil (İtil) Nehri'ni geçerek Kafkas hattına geçmelerine izin vermişti. Bu sorunun hızlı bir şekilde çözülmesiyle ilgilenen II. Katerina, 27 Ekim 1778'de başsavcı Vyazemski'nin "Kolonistlerin İdil (İtil) çayırılarından Mozdok ile Azak arasında çizilen çizgiye göçürülmesine ilişkin" raporunu onaylamıştı. Raporda, İdil (İtil) Alman kolonistlerinin işgal edilen topraklara yeniden yerleştirilmesinin gerekliliği su kaynaklarının yetersizliği, hastalıklar nedeniyle insan ve hayvan kaybının yaşanmasıyla açıklanıyordu.⁴

Alman dini gruplarının Güney Kafkasya'ya göçürülme süreci 1817-1818'de başladı. Bu göçürmenin ana ideoloğu, 1820'den beri Gürcü (Kafkasya) Kolordu Başkomutanı, piyade generali (1777-1861) A.P.Yermolov'du. Rusya'nın önde gelen askeri ve devlet adamlarından Yermolov, Kafkasya'yı yönettiği on yıllık dönemde (1816-1827) "Kafkasya Prokonsülü" unvanını almıştı. Böylece 1816 yılında Kafkas Ordusu Başkomutanı Korgeneral A.P.Ermolov, Güney Kafkasya'da tarım, ekonomi alanlarının çeşitli kalkınma ve iyileştirilmesi için belirli sayıda Alman ailesinin bölgeye taşınması ve Alman kolonilerinin kurulması fikrini ileri sürmüştü.

İmparatorun emriyle 16 Nisan 1816'da Kafkasya'ya atanan Yermolov, aynı zamanda İran'daki olağanüstü elçiliğin de başkanıydı (Nisan ayında, özellikle 1813 Gülistan Antlaşmasına uygun olarak toprakların sınırlarını belirlemek için diplomatik bir göreve çıktı). Yermolov, bölgenin ekonomik durumunu öğrendikten sonra İçişleri Bakanlığı başkanı O.P.Kozodavlev'e yazdığı 31 Aralık 1816 tarihli mektubunda, yerel halkın tarımla meşgul olması için Gürcistan'da

⁴ Tatyana Plohотnyuk, *Rossiyskiye nemtsı na Severnom Kavkaze*, Moskova, 2001, s. 6-7.

örnek bir Alman kolonisi oluşturulması konusundaki fikirlerinden bahsemişti. "Hazinenin çok azını harcayarak" başarılı olmayı umarak Bakandan, teklif faydalı olduğu takdirde ilk kez "kontrolü altında 30 soyadı" listelemesini istemişti. Bu, Yermolov'un konumundan değil, 1802-1806'da Edinburg misyonerleri tarafından Kuzey Kafkasya'daki Beştan Dağı'nın eteklerinde kurulan İskoç kolonisinin (Karras) deneyiminden kaynaklanıyordu.⁵

Batılı halkların bir grubu olan Almanların Güney Kafkasya'ya göçürülmesinin çeşitli nedenleri vardı. Birinci grup, 19. yüzyılın başında Almanya'nın iç durumu ve tarihi koşullarla, ikinci grup, yeni işgal edilen Kafkasya bölgesinde aktif bir sömürgeci ve iskan politikası uygulayan Rus İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik durumunu yansıtan nedenlerle ilgiliydi.

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında Almanya, Napolyon Savaşları nedeniyle ciddi bir siyasi ve ekonomik kriz yaşıyordu. Bu dönemde Almanya siyasi kargaşa içindeydi ve birçok küçük krallığa bölünmüştü. Napolyon savaşlarına ve yıkımlara daha çok maruz kalan güney Almanya toprakları Württemberg özellikle zor durumdaydı. Almanya'nın en gelişmiş bölgelerinden biri olan Württemberg Krallığı'nda, 19. yüzyılın başında hüküm süren karmaşık siyasi durumun yanı sıra, ekonomik bir gerileme yaşanmış, toprak yokluğu, vergilerin artması ve mahsul kıtlığı kitlelerin, özellikle de köylülerin ayaklanmalarına neden olmuş, göç süreçlerini güçlendirmişti.⁶

19. yüzyılın başında Württemberg'deki dini durum kötüleşmiş, "ayrılıkçılık" da dahil olmak üzere mezhep hareketleri yoğunlaşmıştı. "Ayrılıkçılık doktrini" İ.Ştilling ve onun en yakın müttefiki, İmparator I. Aleksandr'ın gözdesi, Alman dini gruplarının Kafkasya'ya göçürülmesinde büyük rolü olan Barones V.Krüdener tarafından formüle edilmişti. Ekonomik gerilemeden memnun olmayan yoksul kitleler, ülkedeki zor durumdan çıkış yolu arıyor ve bu mezheplere daha fazla yöneliyorlardı. Ayrılıkçı mezhepçiler, Doğu'ya, özellikle de kendilerine göre "insan ırkının beşiğinden çok da uzak olmayan" Kafkasya'ya göçle ilgili isteklerini dile

⁵ Tamara Çyornova-Dyoke, *Nemetskije poseleniya na periferii Rossijskoy imperii Kavkaz: vzglyad skvoz stoletije*, Moskova 2008, s. 21.

⁶ Zeynalova, *age*, 43.

getiriyordular.⁷ Böylece Allah'ın korumasına sığınan binlerce köylü, Amerika'ya göç etmenin yanı sıra Kafkasya'ya, hatta Filistin'e gitmek için hazırlanıyordu. Dolayısıyla, Almanya'nın tamamında, özellikle de Württemberg Krallığı'nda yaşanan zorlu siyasi ve ekonomik durum, Napolyon savaşları sonrasında dini mezhep hareketlerinin güçlenmesi, bir grup Alman'ın Güney Kafkasya'ya göçünün ana nedenleriydi.⁸

Bir diğer neden ise Rus ve Alman tüccarlar arasındaki güçlü ticari ilişkilerdi. Onların birçoğu Rusya'da yaşamış ve burayı daimi ikametgahları olarak seçmişti. Hansa Birliği'ne üye şehirlerin tüccarları kompromiss ticareti yapıyordu. Bu şehirlerden bazıları Stralsund, Wismar, Lübeck, Hamburg ve Bremen'di.⁹

Kaynaklara göre, 4 Haziran 1815 gibi erken bir tarihte, Viyana Kongresi sırasında imparator, Rus ordusunun ana karargahının bulunduğu Stuttgart'a giderken Kafkasya'ya göç için izin isteyen Alman dini gruplarının temsilcileriyle görüşmüştü. Kaynaklarda I. Aleksandr ile tanışan ve Pietizm mezhebi öğretisinin temsilcilerinden Barones Krüdener'in ismi geçiyor. Bu konuyu araştıran Rolf Bidlyngmayer, imparatorun Württemberg mezheplerinin heyetine karşı dostane tavrını, Württemberg krallığının sarayıyla olan akrabalık bağlarıyla açıklıyordu. I. Aleksandr'ın annesi Württemberg Prensesi Sofia-Doroteva ve eşi Prenses Elisabeth Baden'liydi. Ayrıca I. Aleksandr'ın kız kardeşi Katerina, Württemberg Kralı Frederik William ile evliydi. Bu elbette İmparator I. Aleksandr'ın olumlu tepkisine etkisiz kalamazdı.¹⁰ Buna dayanarak ve Rus devletinin çıkarları doğrultusunda İmparator I. Aleksandr, Alman dini grupunun Kafkasya'ya göçmesine, oraya yerleşmesine izin vermişti.

Württemberg Krallığı'ndan Rusya İmparatorluğu'nun güneyine doğru ilk göç dalgası, 1807'de krallığın dışına seyahat yasağının

⁷ Sergey Smirnof, *Nemetskije sektanti za Kavkazom*, Russkiy Vestnik, T.57, Moskova 1865, s.230–233.

⁸ Sudabe Zeynalova, *Nemetskije kolonii v Azerbaydjane (1819-1941gg.)*, Araz Yayınevi, Bakü, 2002, s. 14-15.

⁹ Namig Alışev, *Nemtsi na Yujnom Kavkaze ili moya jizn v Annanfelde*, Bakü, 2000, s. 322-526.

¹⁰ Cengiz Abdullayev, Abbas Seyidov ve d. *Nemtsi v Azerbaydjane: neizvestnyye starmitsi..*, Bakü, 2019, s. 12.

getirilmesine yol açmıştı. 1816 yılında babası Friedrich'in ardından tahta çıkan Kral I.Wilhelm'in krallığın sınırlarını Alman topraklarına seyahat için açması Almanların Rusya ve Amerika'ya ikinci göç dalgasına neden olmuştu. Alman akademisyenler (Leibbrandt G., Stumpp K., Becker H., vb.), Württemberg ve Baden krallıklarından göçün dinamiklerini ve yönlerini ortaya çıkaran arşiv materyallerini kapsamlı bir şekilde incelemişler. Bu materyallerde verilen listelerde göçmenlere ilişkin bilgileri (soyadı, yaşı, medeni durumu, mesleği, seyahat amacı ve yeri, çocuklara ilişkin bilgiler) içeren kişisel kayıtlar muhafaza edilmişti.

Württemberg Krallığı'nın (Oberamt) bazı bölgeleri nüfuslarının yaklaşık %30'unu veya daha fazlasını kaybetmişti. Araştırmalar, Almanların göçünün iki ana yönde gerçekleştiğini, bireysel bölgelerde Amerika'ya veya Rusya'ya gidenlerin payının tüm resmi göçün% 60-80'ini oluşturduğunu gösteriyordu. V. Hippel'e göre 1815 yılında krallığı terk edenlerin %2,6'sı; 1816'da - zaten% 34,5; 1817'de yalnızca 1 Ocak'tan 31 Temmuz'a kadar - %53,6; 1818'de - %38,5; 1819'da -%21,1 ve 1820'de (30 Eylül itibarıyla) -%26,6 Rusya'ya göç etmişti. (1815'ten 1820'ye kadar olan 6 yılda Kuzey Amerika'ya gidenlerin sayısı: %0,6; %14,3; %34,9; %15,6; tüm göçmenlerin %43,3'ü ve %13,9'u ve komşu ülkelere gidenlerin sayısı: %86,1, %2,5, %29,8, %27,9 ve %44,7).¹¹

Alman kolonistlerin Kafkasya'ya toplu göçürülmesi, II.Katerin'in 22 Temmuz 1763 tarihli manifestosuna uygun olarak yapılmaya başlandı. Bu manifestoya göre yabancıların Rusya'nın farklı illerine yerleşmelerine izin veriliyordu.¹² Şu anlama geliyordu:

1. Rusya'ya gelecek Alman kolonistlere tarım yapmaları için arazi verilecek.
2. Rus devleti, burada mesleki faaliyetlerde bulunmak için gidenlere 10 yıl faizsiz kredi verecek.
3. Onlar 30 yıl boyunca her türlü vergiden muaf tutulacak.
4. Kolonistler din veya mezheplerini diledikleri gibi yaşayabilecekler.
5. Askerlikten salıverilecekler.

¹¹ Çyornova-Dyoke, *age.*,19.

¹² Zeynalova, *age.*,45.

6. Rusya'ya gelmek isteyen Almanların yol masrafları imparatorluk hükümeti tarafından karşılanacak.¹³ Ayrıca, kolonistlerin yer değiştirmesini ve yeniden yerleştirilmesini yürütmek üzere 22 Temmuz 1763 tarihli kararname ile Kont Orlov başkanlığındaki Yabancı Kolonistlerin Vesayeti oluşturulmuştu. İçişleri Bakanlığı'nın 19 Ekim 1818 tarihli kararıyla Yermolov'a, Alman kolonistlerin bu kurallara uygun olarak Güney Kafkasya bölgesine yerleştirilmesi emredildi.

Alman kolonistlerin Güney Kafkasya'ya göçürülme süreci 1816'da başladı ve 1818'e kadar devam etti. Friedrich Fuchs önderliğinde Şweicheim'lı 40 aileden oluşan ilk Alman kolonistleri, taşınma izni alarak Tuna üzerinden Galiçya'ya gitti. 21 Eylül 1817'de 31 aileden oluşan Alman kolonistlerinin ilk grubu Tiflis'e geldi ve buradan 35 verst uzaklıktaki Sarti-Çala köyü yakınlarında Güney Kafkasya'daki ilk Alman kolonisi olan Marienfeld'i kuruldu.¹⁴

Güney Kafkasya'da kolonistlerin yerleştirilmesinin koşulları konusu en üst düzeyde tartışılmıştı. Alman kolonistlerin Gürcistan'ın iki bölgesine yerleştirilmesinin yasal dayanağı, Bakanlar Komitesi'nin 7 Eylül 1818 tarihli "Württemberg Nüfusunun Gürcistan'a Yerleştirilmesi Hakkında" kararıyla doğrulanıyordu.¹⁵ Orman ve otlak kullanım hakkına sahip bir aileye 35 desyatın arazi tahsis edilmesi planlanıyordu. Gürcistan Yüksek Hükümeti bütçesinden 1818-1819 banknotları pahasına Yermolov'a 100.000 ruble tahsis edilmişti.

29 Mayıs 1819'da Gürcistan'a yerleşen kolonistleri yönetecek bir Geçici İdare kurulmasına ilişkin Senato kararı çıkarılmıştı. Yermolov'a idarenin ve personelin kurulması görevi verilmişti. Memurlara maaş ödenmesinin 1 Kasım 1818'den, yani kredilerin verildiği ve kolonilerle ilgili faaliyetleri yürütmeye başladıkları tarihten itibaren olması gerekiyordu. Geçici İdarenin personeli arasında Yermolov tarafından atanan kolonilerin kontrolörü de vardı. Dolayısıyla, merkezi ve yerel yönetim yapılarının Alman kolonistlerin Gürcistan'a yerleştirilmesine ilişkin eylemlerinde bazı

¹³ Fatih Çolak. *Kafkasya'da alman kolonizasyonu ve Azerbaycan'da kurulan bir alman köyü "Helenen Dorf / Göygöl"*. Türk Dünyası Araştırmaları, C.128, İstanbul 2021, s. 11-132.

¹⁴ Schweinitz Helenendorf. *Eine deutsche kolonie im Kaukasus*, Berlin 1908, s. 3.

¹⁵ Çyornova-Dyoke, *age.*,30.

tutarsızlıklar olmasına rağmen, bu konu ulusal öneme sahipti. Yerel koşullara uyum sağlamanın zorluğu, yoksulluk, bazı yerleşimcilerin pasifliği ve ilgisizliği nedeniyle bu süreç 1822 yılına kadar uzatılmıştı.

Güney Kafkasya bölgesindeki Alman kolonileri hakkında verilen bilgilerin detaylı bir karşılaştırması E.M.Auch tarafından yapılmıştır. Tiflis ilçesinde 5 yeni koloni oluşturulmuş, yaklaşık 50 aile ülkenin sol yakasındaki Kuki köyünün topraklarına (prens Amatuni'nin eski mülkleri) yerleşmişti. Tiflis'in 8 verst kuzeyinde (Didube köyünün yakınındaki), 26 aileden (arşive göre-35), 99 kişiden oluşan Aleksandersdorf kolonisi kurulmuştu. Onlar başlangıçta Kür Nehrinin sol yakasında 664 desyatın arazi satın almışlar. 1820'de İora Nehri kıyısında Petersdorf kolonisi kurulmuştu.¹⁶

Almanların 1817'deki ilk göçünden sonra bir diğer kısmı Kafkasya'ya gelmiş, ancak yolda çok sayıda kayıp vermiştiler. Bazı kaynaklar Württemberg'den Kafkasya'ya giden kolonistlerin sayısının 6.000 kişiye (1.400 aile) kadar çıktığını, bazılarında ise bu sayının 7-8 bin kişiye ulaştığını belirtmektedir.¹⁷ Rusya'ya kara yoluyla taşınan ilk kolonistlerin aksine, daha sonraki gruplarının yeniden yerleşimi daha karmaşıktı. Onlar Tuna Nehri boyunca Viyana ve Pressburg'dan geçerek Macaristan ve Eflak üzerinden gemilerle İzmail'e gelmiş, burada kırk gün karantınada kalmak zorunda kalmıştılar. İklim, zorlu koşullar, yiyecek kıtlığı nedeniyle yalnızca bu dönemde 1000'den fazla kişi yollarda hayatını kaybetmişti.¹⁸

Geleceğin en büyük kolonisi olan Katarinenfeld, Tiflis'in yaklaşık 60 verst güneyinde (Borçalı köyü yakınlarında) bulunuyordu. Başlangıçta Yelizavetpol (Gence) yakınında 135 aileden oluşan Yekaterinenfeld kolonisi kurulmuş, ancak nüfusun önemli bir kısmı (256 kişi) zorlu iklim koşulları ve sıtma nedeniyle hayatını kaybetmişti. 1819 yılı sonunda buradan Maşaveri Nehri civarına taşınan 115 aile tarafından "Gürcü" kolonilerinin merkezi olacak Yeni Katarinenfeld (Tiflis) kolonisi, Tiflis'in 35 verst güneybatısında, Algeti ve Assureti nehirlerinin birleştiği yerde, 65 ailenin yaşadığı Yelizavettal (Elisabettal) kolonisi kurulmuş ve bu koloniye hemen

¹⁶ Age., 31.

¹⁷ Zeynalova, age.,47.

¹⁸ Fyodr Tsimmer, *Koloniya Yelenendorf, Yelizavetpolskoy gubernii i uyezda*, SMOK, vıp.29, Tiflis 1901, s. 2.

20 asker ve Kazaktan oluşan bir muhafız atanmıştı. Genel bilgilere göre, Tiflis ilçesindeki 6 kolonide yaklaşık 330 aileye 12 bin desyatinden fazla devlet toprağı verilmişti.¹⁹

Kolonistlerin bir kısmı zorlu koşullar nedeniyle göçe devam etmemiş ve 300'e yakın aile Odessa yakınlarında Gofnungstal kolonisini kurmuştu. 1818 yılının baharında sadece 500 Alman aile (yaklaşık 2000 kişi) Kafkasya'ya gelmişti. Güney bölgesindeki yabancı göçgünlerden oluşan müteveli heyeti başkanı General İnzov, Alman kolonistlerin Kafkasya'ya yeniden yerleştirilmesi vazifesiyle görevlendirilmişti. Özel komiserlerin eşliğinde Herson, Taganrog, Rostov, Stavropol, Mozdok'tan geçerek 1818 yılının sonbaharında Tiflis'e ulaşmıştı. Ancak 1819 baharında yetkililer, Tiflis ilçesi topraklarındaki kolonistlere "aile başına 35 desyatın" devlet toprağı tahsis etmişti.²⁰

Sonuç olarak, başlangıçta Gürcistan topraklarında 6 Alman kolonisi kurulmuştu: Marienfeld, Yeni Tiflis, Aleksandersdorf, Elisabettal, Katerinfeld, Petersdorf. Ancak Alman kolonistlerin son grubu için, Tiflis yakınlarında yeterli elverişli devlet toprağı bulunmadığından, yetkililer onları General Yermolov'un emriyle Yelizavetpol (şimdiki Gence) ilçesine yerleştirmeye karar vermiştiler. 1819 yılının baharında, Alman kolonistler Kazaklarla birlikte Azerbaycan topraklarına, Yelizavetpol bölgesine göçürülmüş ve burada iki Alman kolonisi kurulmuştu: Büyük Prenses Yelena Pavlovna'nın adını alan Yelenendorf ve Hollanda Kraliçesi Anna Pavlovna'nın adını alan Annenfeld.

Yelenendorf kolonisi, Yelizavetpol şehriden 7 mil uzakta, eski, yıkılmış Hanlık köyünün bulunduğu yerde, Annenfeld kolonisi, Yelizavetpol şehriden 25 verst uzaklıktaki eski Azerbaycan şehri Şemkir'de bulunuyordu.²¹ Kaynaklarda Azerbaycan topraklarına yerleşen kolonistlerin ilk sayıları farklıdır. Bazı araştırmalara bakıldığında Annenfeld'e 127 alman ailenin (yaklaşık 600 kişi) ve 67 ailenin (yaklaşık 300-400 kişi) yerleştiği kaydediliyor.²²

---

¹⁹ Çyornova-Dyoke, *age.*,31.

²⁰ AKAK, T.6, s. 343.

²¹ Zeynalova, *age.*,19.

²² Çyornova-Dyoke, *age.*,36.

Alman kolonistlerin yerleşimi sırasındaki ana görevlerden biri, kolonilerin özyönetiminin düzenlenmesiydi. İçişleri Bakanlığının 27 Ocak 1819 tarihli kararına göre onların derhal Geçici İdare'nin kontrolüne alınması gerekiyordu. Kolonilerin iç yönetimi 2 yıl için seçilen sivil görevliler, vasiler tarafından yürütülüyor, iç sorunlar, cezalar, vergilerin dağıtımı vb. Köy toplantısında çözülmüyordu. Üst makamlara itaatsizlik durumunda askeri komutanların müdahalesi, kolonistlerin sürgüne gönderilmesi de öngörülüyordu. Her koloniye icra memurlarının atanması gündemde tutuluyordu.²³

Göçürülme süreci birçok Alman kolonisti için trajediyle sonuçlanmış ve çok sayıda can kaybına yol açmıştı. Muhtemelen, Rus yetkililerin maddi ve mali yardımına, çarlık hükümetinin desteğine rağmen, kolonistlerin Güney Kafkasya'ya yerleştirilme süreci o kadar dikkatli organize edilmemiş ve planlanmamıştı. Bu, General Yermolov'un daha sonra anılarında Alman kolonistlerini Güney Kafkasya'ya yerleştirmede zorluk yaşadığını belirtmesiyle kanıtlanıyordu.²⁴

Alman nüfusunun Güney Kafkasya'ya göçünde iki ana dalga ayırt edilebilir. Başlangıçta Alman kolonistlerin Güney Kafkasya'ya göçü tek aşamadan oluşuyordu (1816-1819). Onlar bu aşamada Güney Kafkasya'da ilk Alman kolonilerini kurmuşlardı. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, çeşitli petrol ve sanayi alanlarının gelişmesi nedeniyle Almanlar da dahil olmak üzere birçok yabancı Azerbaycan'a, özellikle Bakü'ye göç etti. Almanların yeniden yerleşiminin ikinci dalgasının ardındaki temel neden, Güney Kafkasya'daki ekonomik büyüme idi. Bunun sonucunda 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında Alman kökenli girişimciler, aydınlar ve soylular Güney Kafkasya'nın birçok şehrine ve bölgesine taşınmıştı.

2. Kolonilerin Ekonomik Durumu

1829-1830'da Kırım'a, Kafkaslar da dahil olmak üzere Küçük Asya'nın bazı ülkelerine seyahat eden Macar seyyah Jan Charles de Bess, notlarını ayrı bir kitapta yayınlamış ve 8 Alman kolonisini karakterize etmişti. Bunlardan bazılarını dikkat edebiliriz:

²³ AKAK, T.6., s.459.

²⁴ *Zapiski A.P. Yermolova 1798-1826.*, Moskova, 1991, s. 323.

"1. Yeni Tiflis başkentten iki mil uzakta bulunuyor. Bu köy düzgün ve orantılı bir şekilde inşa edilmişti. Burada 35 aile yaşıyor. Çeşitli el sanatları ile uğraşırlar ve şehre süt, tereyağı, peynir, bira, şarap, meyve sağlarlar. Bu koloninin ekilebilir arazisi yok, ancak mahsullerinden orta düzeyde, huzur içinde yaşamaya yetecek kadar kazanıyorlar. Papaz ve kiliseyi kendi hesaplarına bağlıyorlar. Tiflis'e vardıldıktan sonra İmparator Nikolay onlara destek olmak için cömertçe 2.000 ruble ayırmıştı.

2. Aleksandersdorf, Mtkvari'nin sağ kıyısında, Tiflis'e üç mil uzaklıkta yer almaktadır. Burada 32 aile yaşıyor. Sığırlarla ilgileniyorlar ve şehir kasaplarına sığır sağlıyorlar. Kadınlar ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için keten dokuyor, çok sayıda evcil kuş yetiştiriyorlar.

3. Marienfeld, Tiflis'e dört mil uzaklıkta yer almaktadır. Bu kolonide de 32 aile var. Toprağı işliyor, üzüm yetiştiriyorlar. Kadınların emeği sayesinde bu köy güzelliğiyle, evlerinin temizliğiyle öne çıkıyor.

4. Bu koloniden bir buçuk mil uzakta, 8 yıl önce kurulan ve yalnızca 16 ailenin yaşadığı Petersdorf kolonisi var. İlk yerleşim yerleri, toprak eksikliği nedeniyle kolonistler tarafından terk edilmişti.

5. Elisabettal'da 64 aile yaşıyor. Diğerleriyle karşılaştırıldığında bu köy en zengin köydür. Ahali, Belçika'da olduğu gibi tarlaları daha dikkatli işliyor. Çok sayıda büyükbaş hayvan var ve bağlarından da oldukça fazla gelir elde ediyorlar. Elisabettal şarapları büyük talep görüyor ve Tiflis'te iyi satılıyor.

6. Kaçarlarla savaştan önce Katerinfeld'de 92 aile yaşıyordu. Bugün burada 70 aile yaşıyor. Kaçar istilası, insanların esir alınması ve mallarının çoğunun çalınması nedeniyle onlara büyük zarar vermişti. Ancak tarım ve bağcılık alanındaki yüksek verimlilik ve yoğun çalışmalar sayesinde bu kayıplar ortadan kaldırılmıştı. Kolonistler ayrıca iyi atlar yetiştiriyor, onları mallarını ve tarım ürünlerini taşımak için kullanıyorlar"²⁵

²⁵ Jean-Charles Besse, *Voyage en Crimee, au Caucase, en Georgie, en Armenie, en Asia Mineure en a Constantinople, en 1829 et 1830. Ouvrage orne de cinq planches litographées*, Paris, Libraire, au PalaiseRoyal. 1838., s. 375-377.

Alman diplomat ve politikacı Mach Tillmann (1846-1927), kitabında Tiflis'teki çalışkan Alman kolonistlerin müreffeh bir banliyö yarattığını ve ürünlerine Almanlar, Ruslar ve Gürcüler tarafından çok değer verildiğini kaydetmişti.²⁶

Yeni kolonilerin kurulmasından sonra Almanlar bu bölgelere alışmak ve kendi çiftliklerini kurmak zorunda kalmışlardır. Alman kolonilerinin ekonomik yükselişinin ve gelişmesinin, Çarlık Rusya'sının umduğu gibi kuruluştan hemen sonra gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Genel olarak Azerbaycan'daki Alman kolonilerinin gelişme dinamikleri birkaç aşamaya ayrılabilir.²⁷

İlk Alman kolonileri dönemi 19. yüzyılın başlarından (1819)-19. yüzyılın ortalarına kadar. Bu aşamaya bölgenin yerel yaşam koşullarına uyum aşaması da denilebilir. Bu dönemde kolonistlerin ekonomik faaliyetleri daha çok tüketici odaklıydı, kendi ihtiyaç ve taleplerini karşılamaya odaklanmıştı. Kolonistlerin bu tutumu kabul edilebilirdi, çünkü uzak Almanya'dan kendilerinin tamamen bilmediği Kafkasya bölgesine taşınan Almanlar, yeni yaşam koşullarına, iklime, yerel nüfusa, kültürel yaşamının özelliklerine uyum sağlamak zorundaydılar. Bu işlemler biraz zaman gerektiriyordu. Çünkü söz konusu dönemde kolonistler ekonominin çeşitli alanlarıyla ilgili deneyler yapmış olsalar da verimli sonuçlar alamamışlardır.

Ancak deneylere ve hatalara dayanarak Alman kolonistler yararlı beceriler de geliştirmişlerdir. Alman kolonilerinin kurulduğu ilk günlerde Rus yetkililer onlara maddi yardım ve her türlü desteği sağlamıştı. Genel olarak bazı kaynaklara göre Yelenendorf kolonisine 5.906 desyatın, Annenfeld kolonisine ise 3.568 desyatın arazi tahsis edilmişti.²⁸

Ayrıca Gürcistan hükümetinin 1823 tarihli açıklamasından, Aleksandersdorf ve Elisabettal'de tarımla ilgili zorluklara vurgu yapılarak Alman kolonistlerin zaten işlerini yönetmek için çaba göstermeye başladıkları anlaşılıyordu. Bu dönemde tabakhaneler, ilk küçük bira ve likör fabrikaları kurulmuştu. Demografik durum biraz

²⁶ Mach von Thielmann, *Streifzüge im Kaukasus, in Persien und in der asiatischen Türkei*. Verlag Delaunay von Duncker und Humblot, Leipzig, 1875, s. 230.

²⁷ Zeynalova, age., 51.

²⁸ AKAK, T.6, s. 349.

iyileşmiş, doğum oranının ölüm oranından 55 kişi daha fazla olduğu belirtilmişti (bu dönemde Güney Kafkasya'daki Alman kolonistlerin sayısı 2629 idi). Kolonistlerin çiftlik kurması, ev inşa etmesi ve iç ihtiyaçlarının karşılanması için de bütçeden yardım sağlanıyordu. Kolonilerin durumuna göre yerleşim için verilen kredi yardımının miktarı farklıydı. 1820 yılında, 8 koloninin durumu ile ilgili devlet kayıtlarına göre, Petersdorf kolonisinin kurulması (yer değiştirme dahil) için 200 ruble tutarında fon tahsis edilmişti.

Tanınan ayrıcalıklar sonucunda Azerbaycan topraklarına yerleşen Alman kolonistler 1832 yılına kadar fiilen vergi ve harçlardan muaf tutulmuş, sonrasında ise ödünç alınan fonları hazineye iade etmişlerdi. Özel komisyonun hesaplamalarına göre Yelenendorf kolonisinin 1851 yılına kadar geri ödenebilir borcunun miktarı 19.345 ruble, Annenfeld kolonisinin ise 7.064 ruble idi. Ancak bu miktarın kolonistler tarafından ödenmesi 1874 yılına kadar devam etmişti.²⁹

19. yüzyılın başlarında Kafkasya'da Alman kolonilerinin kurulması, bölgenin ekonomik ve siyasi hayatındaki olaylarla yakından ilgiliydi. Yüzyılın 20'li yıllarında çarlığın yürüttüğü ekonomi politikasının ana yönlerinin belirlenmesi doğal olarak Alman kolonistlerin ekonomisi üzerinde bir etki bırakmıştı. Böylece Alman kolonistleri Kafkasya'ya yerleşerek çeşitli zanaat ve ticaret alanlarını geliştirmeli, ekonomide yeni yöntemler uygulayarak Avrupa kültürünü tanıtmalıydılar. Bu doğrultuda Çar I. Aleksandr'ın çıkardığı 1801 ve 1803 kararnameleleri, bir özel mülk sahipleri sınıfı oluşturmayı ve bunların yerel toprak sahiplerine bağımlılığını önlemeyi amaçlıyordu. Kafkasya'ya yerleşen kolonistler, Rus İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine yerleşenlerle karşılaştırıldığında bu kadar geniş ayrıcalıklara sahip değillerdi. Böylece kolonilere tahsis edilen arazi alanları nüfusa göre değil, coğrafi şartlara ve hane sayısına göre, arazi rezervlerinin miktarına göre belirlenmişti.³⁰

Alman kolonistler Azerbaycan'a yerleştikten sonra tarımla uğraşmaya başlamıştı. Kolonilerin ekonomik gelişimini imparatorluğun çıkarlarına yönlendirmek isteyen Rus hükümeti, kolonistleri ekonominin yeni alanlarına (ipek tarımı, tütün tarımı,

²⁹ Zeynalova, age.,52.

³⁰ İkrâm Ağasiyev, *Almanların Kafkasyada yerleşim tarihinden*, Bakü, 2012, s. 102-103.

pirinç tarımı vb.) çekmeye çalışıyordu. Örneğin, 1841'de Alman kolonilerinin yönetimi tarafından 5 kolonist erkek çocuk ipekçilik tekniklerini öğrenmek için Nuha (Şeki) şehrine gönderilmişti ve artık 1845'te Yelenendorf kolonisinde 40 ipekböceği çiftliği mevcuttu. Yetkililer kolonilerde ipekçiliğin gelişimini teşvik etse de, bunun daha da geliştiği doğrulanmamıştı. Kolonilerde Saraçi darı ve Tibet pirinç bitkilerinin yetiştirilmesine büyük önem veriliyordu. Ancak bu tarıma yeniliklerin getirilmesiyle yapılan deneyler beklenen sonucu vermemiş ve bir daha tekrarlanmamıştı.³¹

Kafkasya'da kurulan Alman kolonileri tarım alanlarının özelliklerine göre 3 gruba ayrılabilir. Birinci grup, sakinleri tarımla uğraşan ve ana geliri bu alandan sağlayan Marienfeld, Petersdorf, Aleksandersdorf ve 1842 yılında Gürcistan'da kurulan Freyental kolonilerini içermektedir. Kolonilerde tarımın yanı sıra bağcılık, şarapçılık, hayvancılık vb. yaygındı. Bu kolonilerde perelajna sistemi, yani toprağın dönüşümlü kullanımı uygulanıyor, çoğunlukla arpa, yulaf, kışlık buğday vb. yetiştiriliyordu. İkinci grup ise bağcılığın ve şarapçılığın daha yaygın olduğu Yelizavettal, Yekaterinenfeld, Yelenendorf ve Annefeld kolonilerinden oluşuyordu. Doğal ve yapay sulama yaygındı. 1820'li yıllardan itibaren Alman kolonistler yerel, yani Kafkas üzüm çeşitlerinin ekimiyle meşgul oluyorlardı. Bu kolonilerde çoğunlukla Kaheti'de yetiştirilen Tarkveri adı verilen üzüm çeşidi daha yaygındı. Ana ekonomik alan bağcılık ve şarapçılık olmasına rağmen kolonistler aynı zamanda tarım, arıcılık vb. diğer ekonomik alanlarla da ilgileniyorlardı. Hayvancılığın daha yaygın olduğu koloniler üçüncü grupta toplanmıştı. Güney Kafkasya bölgesinde bu alanda uzmanlaşmış tek koloni Aleksanderskif kolonisiydi. Bu koloninin sakinleri sınırlı da olsa ihtiyaçlarını karşılamak için bahçecilikle de uğraşıyorlardı.³²

Rus yetkililerin gösterdiği desteğe rağmen Alman kolonistlerin Azerbaycan topraklarına yerleşmelerinin ilk yıllarında durumları çok zordu. Özellikle kolonilerde hızla yayılan çeşitli hastalıklar ve salgınlar, Alman kolonistlerin çoğunun ölümüyle sonuçlandı. Bunun nedeni yiyecek kıtlığı, onların yerel yaşam ve iklim koşullarına, vb. uyum sağlayamamasıydı. Yekaterinenfeld kolonisindeki durum

³¹ Turan Ahundova, *Nemtsi-kolonisti Azerbaydjana XIX-naç XX v.*, Şuşa Yayınevi, Bakü, 1999, s. 64.

³² Ağasiyev, *age.*, 108-111.

özellikle karmaşıktı: hastalık ve kilise yönetimiyle yaşanan tartışmalı sorunlar nedeniyle yer değiştirme süreci Temmuz 1819'a kadar ertelenmişti.

İlk üç ayda Gürcistan'daki Alman kolonistlerin işleriyle ilgilenen Vali Hoven'in şu sonuca vardığını da belirtmek gerekir: "Bu insanlar arasında sadece ahlak değil, aynı zamanda anlaşma da yok." Buradaki asıl mesele mezhepçilerle ilgiliydi. Alman kolonilerinin gelişimini engelleyen temel faktörlerden biri mezhepçilik, Alman toplulukları arasındaki bölünme ve anlaşmazlıklarla ilgiliydi.

1826-1828 Rus-Kaçar Savaşı da kolonistler için çok sayıda kayıpla sonuçlanmıştı. 14 Ağustos 1826'da Kaçar ordusunun Yekaterinenfeld kolonisine ani saldırısı sonucu kolonistlerden 29'u öldürülmüş, çoğunluğu kadın olmakla 142 kişi esir alınmış, bir kısmı da Aleksandersdorf ve Tiflis kolonisine kaçarak mallarına el konulmuştu. Bu, aynı zamanda Yermolov'un milletvekilleri G.Geışn ve J. Fehringer'den yaklaşık 40 kolonistin esaretten kurtarılmasına yardım etme talebi ve koloni derneğinin esirlerin geri gönderilmesine yardım etmek için Osmanlı İmparatorluğu'na gönderdiği 24 Şubat 1827 tarihli "Dilekçesi" ile de doğrulanıyordu.

Yermolov bu sorunların diplomatik müzakereler yoluyla çözülmesinden yanaydı.³³ Yıkılan koloninin yeniden inşası için fon toplamak üzere Tiflis'te özel bir komite de kurulmuştu.

1848 yılında hükümetin girişimiyle kolonilerde tütün ekimine başlanmıştı ancak ekonominin bu alanında insan gücü, deneyim ve beceri eksikliği nedeniyle başarılı olamamıştı. Böylece Rus yetkililerin Alman kolonilerinin ekonomik kalkınması için en faydalı bitki türlerini yetiştirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun nedenleri arasında Alman kolonistlerin geleneksel olmayan bu tarımsal ürünleri yetiştirememesi, söz konusu sanayi alanlarının uzun süreli bakım, emek gerektirmesi, bazen sağlık ve iş ilerlemesine zarar vermesi, başlangıçta gelir düzeyinin düşük olması yer alıyordu.

Yukarıda belirtilen tüm vakalar, kolonistlerin Azerbaycan'a yerleşmelerinin ilk yıllarında oldukça izole bir yaşam tarzı geçirdiklerini göstermektedir. Bu durum, 1830'larda Azerbaycan da dahil olmak üzere Kafkasya'yı dolaşan seyyah Morenas'ın notlarında

³³ *Der Schreckenstag von Katharinenfeld. Schicksale deutscher Siedler in Transkaukasien*, Berlin u. Stuttgart 1934, s. 36.

sunulan bilgilerle de doğrulanıyordu: “İki Alman kolonisi (Yelenendorf ve Annenfeld) on yıl boyunca Asya halkı arasında yaşamış, ancak onlardan hiçbir şey öğrenmemişti. Kür nehrinin kıyılarında sanki Ren nehrinin kıyılarında hiç ayrılmamış gibi yaşıyorlar ve uzun süre de böyle yaşamaya eğilimlidirler, yeni bir şey öğretmemiş ve hiçbir şeyi de öğrenmemiştiler”.³⁴

Sonuç

Almanların Güney Kafkasya'ya yerleşmesi, Birinci Rus-İran Savaşı'nın bitiminden ve 1813'te Rusya ile İran arasında Gülistan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra başladı. Göçürme politikası mevcut tarihi koşullarla, 19. yüzyıl başında Almanya'nın iç durumuyla ve Güney Kafkasya'nın o dönemdeki siyasi ve ekonomik durumuyla yakından ilgiliydi. Böylece Rusya İmparatorluğu'nun yeni işgal ettiği Kafkasya bölgesindeki çıkarları, 19. yüzyılın başlarında Alman kolonistlerin Almanya'dan Güney Kafkasya bölgesine göçürülmesine yol açtı.

Genel olarak 19. yüzyılın başında Güney Kafkasya'da kurulan Alman kolonilerinin ekonomik hayatı oluşum aşamasındaydı. Dolayısıyla kolonilerdeki mal üretimi planlı ve amaçlı değildi. Kolonilerin pazarlarla ilişkileri kalıcı olmaktan ziyade parçalanmış şekildeydi. Onların ekonomik durumunda da eşitsizlikler vardı; bazıları fazla üretim yaparken diğerleri fakirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Güney Kafkasya'da bulunan Alman kolonileri, hem tarımda hem de sanayinin çeşitli alanlarında ilerici gelişme ile karakterize edilen bir ekonomik büyüme aşamasına dahil oldu. 20. yüzyılın başlarına kadar süren bu dönemde Alman kolonilerinde kapitalist ilişkiler oluşmaya başlamış ve ekonominin yapısında birçok değişiklik yaşanmıştı.

³⁴ AKAK, T.7, Tiflis 1878, s. 201.

Kaynakça | References

ABDULLAYEV, Cengiz, SEYİDOV, Abbas. ve d. Nemtsı v Azerbaydjane:neizvestniye starnitsı... Bakü 2019.

AĞASIYEV, İkrım, Almanların Kafkasyada yerleşim tarihinden. Bakü 2012.

AHUNDOVA, Turan, Nemtsı-kolonistı Azerbaydjana XIX-naç XX v. Şuşa Yayınevi, Bakü 1999.

AKAK (Aktı, Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoj Komissiej), T.7, Tiflis 1878.

AKAK (Aktı, Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoj Komissiej), T.6, Tiflis 1874.

AKAK (Aktı, Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoj Komissiej), T.6, Tiflis 1874.

AKAK (Aktı, Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoj Komissiej), T.6, Tiflis 1874.

ALIŞEV, Namig, Nemtsı na Yujnom Kavkaze ili moya jizn v Annanfelde. Bakü 2000.

BESSE, Jean-Charles, Voyage en Crıee, au Cavcase, en Georgie, en Armenie, en Asia Mineure en a Constantinople, en 1829 et 1830. Ourage orne de cinq planciles litographıees. Paris, Libraire, au PalaiseRoyal 1838.

ÇOLAK, Fatih, “Kafkasya’da alman kolonizasyonu ve Azerbaycan’da kurulan bir alman köyü “Helenen Dorf / Göygöl””. *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 128, İstanbul 2021.

ÇYORNOVA-DYOKE, Tamara, Nemetskiye poseleniya na periferii Rossiyskoj imperii Kavkaz: vzglyad skvoz stoletıye. Moskova 2008.

Der Schreckenstag von Katharinenfeld. Schicksale deutscher Siedler in Transkaukasien – Berlin u. Stuttgart, 1934.

İstoriya narodov Severnovo Kavkaza (konets XVIII v.-1917g). Moskova 1988.

PLOHOTNYUK Tatyana, Rossiyskiye nemtsı na Severnom Kavkaze. Obşestvennaya akademiya nauk rossiyskich nemtsev, Moskova 2001.

SCHWEINIĆS, Hans, Helenendorf. Eine deutsche kolonie im Kaukasus, Berlin 1908.

SMIRNOF, Sergey, Nemetskiye sektantı za Kavkazom. *Russkij Vestnik*, T.57, Moskova 1865.

TSIMMER, Fyodr, Koloniya Yelenendorf, Yelisavetpolskoy gubernii i uyezda. *SMOK*, *vph.29*, Tiflis 1901.

THIELMANN, Mach, Streifzuege im Kaukasus, in Persien und in der asiatischen Tuerkei. Leipzig 1875.

VERDIYEVA, Hacer, Nemtsı v Severnom Azerbaydjane. Elm Yayınevi, Bakü, 2009.

Zapiski A.P. Yermolova 1798-1826. Moskova, 1991.

ZEYNALOVA, Sudabe, Nemetskiye kolonii v Azerbaydjane (1819-1941gg.), Araz Yayınevi, Bakü, 2002.

ZEYNALOVA, Sudabe, Nemtsı na Kavkaze. Mütercim Yayınevi, Bakü 2008.

Extended Abstract

Political, economic and religious factors determined the transfer of a group of German colonists to the South Caucasus in the first decades of the 19th century and the establishment of German colonies there. There were specific features of the resettlement process, differences related to the regions where the colonists settled. For example, the number of existing German colonies in the North Caucasus in the first half of the 19th century was 5, while in the South Caucasus, 8 German colonies were established in that period. These differences show that this process was relatively intensive in the South Caucasus. In addition, the resettlement of Germans to the North Caucasus was fragmentary and non-massive in nature. After the Crimean War of 1853-1856, in connection with military operations and destruction, the mass resettlement of Germans from Bessarabia, Tavrida, Saratov and Samara provinces began.

The German population moved to the Caucasus can be divided into two groups. The first of them were peasant colonists who migrated and settled in the region en masse and gradually, and the second were entrepreneurs of German origin, scientific and creative intellectuals, military men and religious figures who moved here in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, taking into account the economic and cultural rise of the Caucasus region. Thus, the German colonies first formed the compact settlements of Germans, the German community in the Caucasus. The German population, living scattered in various cities and industrial centers, is united around these cultural and religious communities.

At the beginning of the 19th century, that is, in the years when the colonies were first established, their economy was still in the formative stage. Since the main goal of tsarism was to direct the economy of the colonies in accordance with the interests of the empire, a large amount of funds were allocated to them and assistance was provided for the purchase of farm tools and the construction of facilities. The agricultural activity of the colonists was primarily aimed at meeting domestic needs. The socio-economic situation of the German colonists in the Caucasus can be divided into the following periods, taking into account their specific characteristics:

1. The beginning-middle of the 19th century - the stage of adaptation, the period of organization and formation of the economy; specializations in various economic fields.
2. The second half of the 19th century - the beginning of the 20th century - the period of economic growth, the growth of capitalist tendencies in the economy of the colonies, the creation of German industrial enterprises and the penetration of German capital into the economy.
3. The years of Soviet rule (1921-1941) – period of Sovietization, nationalization, implementation of the New Economic Policy, cooperation and subsequent collectivization in German colonies.

There were several main directions in the economic activity of the German population of the Caucasus. The majority of the German population of the Caucasus were peasant colonists and

settled mainly in rural areas. Therefore, their main fields of activity were related to agricultural production. In the Caucasus, there were also large entrepreneurs engaged in various fields of light and heavy industry. Although there were common aspects related to the economic activities of the German colonists in the South and North Caucasus regions, there were also differences. This was due to the influence of a number of factors. The natural and geographical conditions of the area where the colonies are located, the economic skills of the Germans, the level of profitability of those areas, the conditions created by the authorities, etc. can be an example of this. Thus, if in the first half of the 19th century, the initial formation of German colonies in the Caucasus and the process of adaptation to the local life conditions of the region took place, then, starting from the second half of the 19th century, the main tendencies of the specialization of the German population of the Caucasus in various fields of economy clearly emerged.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	<i>İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme</i>
Etik Beyan:	<i>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere aykırılığı ve yararlı olan tüm çalışmaların kaynakça ile belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması:	<i>Yapıldı / Turnitin</i>
Etik Bildirim:	<i>turkarsosyalbilimlerdersisi@gmail.com (Çalışma ile ilgili etik bir sorun var ise dergi yönetimine bildirilmelidir)</i>
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muafır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları & Lisans:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>
Article Information:	
Peer-Review:	<i>Double anonymized - Two External</i>
Ethical Statement:	<i>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks:	<i>Yes / intihal.net etc.</i>
Complaints:	<i>turkarsosyalbilimlerdersisi@gmail.com</i>
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights & Licence:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i>